

Talböcker i skolan

För dig som möter elever med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi

Läsnersättning och talböcker

En god förmåga att läsa och skriva förutsätts ofta i vår tid, men texter innebär en ständig utmaning för personer som har en läsnersättning.

Exempel på läsnersättningar är läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, synnersättning, rörelsehinder, kognitiva eller neuropsykiatriska funktionsnersättningar. Den här broschyren har fokus på barn med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. För de barnen kan talböcker innebära en avgörande skillnad.

Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, har i uppdrag att ge personer tillgång till de medier de behöver på det sätt som passar dem, oavsett läsförmåga eller funktionsnersättning. Det omfattar bland annat produktion av talböcker. Talböcker framställs i Daisy-format, vilket innebär att det går att bläddra, söka och sätta bokmärken i dem.

Många talböcker innehåller både tal och text. Då kan man se text och bilder på skärmen när man läser i en smartphone, surfplatta eller dator. Det finns även särskilda Daisy-spelare.

Talböcker för lästräning är inlästa i två hastigheter, en vanlig inläsning och en eller flera långsamma. Det finns inläsningar av böcker på lättläst svenska och inlästa nyhetstidningar.

Framställning och användning av talböcker regleras i upphovsrättslagen (§ 17). Personer med läsnersättning har rätt att låna talböcker från biblioteken. Även skolbibliotek kan låna ut talböcker och registrera elever så att de får ett konto och själva kan ladda ner talböcker via MTM:s legimus.se eller appen Legimus.

På bibliotek och i bokhandeln finns även ljudböcker, kommersiellt producerade inläsningar. Alla elever kan använda ljudböcker, medan talböcker endast är till för dem som har en konstaterad läsnersättning.

Tidiga insatser

Att utveckla en god förmåga att läsa och skriva är viktigt i dag. Det är också en utmaning för de 5–8 procent av befolkningen som har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Barn kan behöva särskilt stöd för att erövra skriftspråket – hemma, i förskolan och i skolan. Forskare och pedagoger är överens om att det är viktigt med insatser så tidigt som möjligt.

Eftersom kunskaperna om dyslexi är så stora i dag vet man, skriver Peter af Trampe i *Dyslexi* (2008), att negativa effekter av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi kan dämpas genom att man tidigt sätter in pedagogiska åtgärder och hjälpmedel, som till exempel talsyntes och talböcker.

Mats Myrberg, professor i specialpedagogik vid Stockholms universitet sammanfattar vikten av tidiga insatser på följande sätt i skriften *Vad säger forskningen om dyslexi*:

”Tidiga insatser är avgörande för att barnets utveckling när det gäller att läsa och skriva ska bli så normal som möjligt. Mycket språklig stimulans redan i förskoleåldern är bra för alla barn, men särskilt för barn med dyslexi är det viktigt med böcker och högläsning. I skolan behöver barnen både pedagogiska insatser och hjälpmedel, bland annat i form av datorstöd och inlästa böcker.”

Pedagogen Ewa Ahrnéll, som medverkar i samma bok, betonar också vikten av att tidigt hitta de barn som har en disposition för att utveckla läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Dessa behöver få alternativa verktyg, till exempel en bärbar dator med talsyntes.

Det är heller inte ovanligt att föräldrarna själva har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. De kan känna stor oro eftersom de själva inte fick det stöd de behövde under sin skolgång.

Komma igång med läsning

Skolan ägnar mycket tid åt bokstäver, ord och texter, men för en del barn fungerar inte läsningen. Upptäckten att ett barn har svårt att lära sig läsa och skriva påverkar ofta barnets självkänsla negativt. Att växa upp med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och sakna adekvat stöd kan vara svårt, men erfarenhet visar att för de elever som kommer igång med läsning av talböcker och dessutom får stöd hemifrån underlättas kunskapsinlämningen betydligt.

Den sociala omgivningens roll för och attityd till barnens talboksanvändning återkommer i flera studier.

I S. Gunnel Ingessons avhandling *Growing up with dyslexia* intervjuas 75 ungdomar i åldern 14–25 år. En del av undersökningen handlar om hur de upplevt skoltiden. Ungdomarna beskriver ofta de sex första skolåren som svåra, präglad av känslor som frustration, förvirring och förödmjukelse. Med tiden blir det bättre, om ungdomarna kommer till insikt om att dyslexin bara är en liten del av dem.

Undersökningen tyder också på att de ungdomar som har ett intresse eller en talang, till exempel sport, konst, musik, eller teknik, i kombination med stöd från föräldrar och andra vuxna, har störst chans att utveckla en god självkänsla som vuxna.

Talboksanvändning har en potential att stärka självkänslan hos barn med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi visar Milanis, Lorusos och Moltenis undersökning av italienska barn i åldern 11–16 år. Barn som läste talböcker fick också lättare att koncentrera sig på arbetet i skolan.

MTM:s motsvarighet i Danmark, Nationalbibliotek för mennesker med laesevanskligheder (Nota), har genomfört flera studier, bland annat en undersökning med barn i åldern 12–16 år. Den visar att elever med dyslexi som läser talböcker gör sina läxor oftare och generellt trivs bättre i skolan än de som använder talböcker lite eller inte alls.

Läsa med öronen

Utifrån fokusgruppssamtal med barn i åldern 9–16 år identifierar Anna Hampson Lundh i *Talande böcker och läsande barn* (2013) talboksanvändning som två typer av aktivitet, som en kompensatorisk aktivitet eller som en aktivitet i sin egen rätt. Dels tillskriver barnen talboken möjligheter att överbrygga sina läsnedsättningar och ta del av texter som de har svårt att ta till

sig i tryckt format, dels tycks en fördel med talböckerna vara att de är något annat än en konventionell, tryckt bok. Talböcker har ett egenvärde och de kräver delvis andra kompetenser av läsaren än tryckta böcker.

Även här betonas den sociala omgivningen vara av stor betydelse för de sätt barnen använder talböcker på. Rapporten pekar särskilt på hur bemötandet från de vuxna (bibliotekarier, lärare och andra) som förmedlar talböcker återspeglas i barnens syn på sin läsnedsättning och talböcker.

Strategier

Det är vanligt att personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi utvecklar olika undvikande eller kompensatoriska strategier för att hantera omvärldens krav på förmågan att läsa och skriva.

Med stöd från de vuxna i skolan kan eleverna hitta konstruktiva strategier. Alla barn är olika och det finns inga universal-lösningar, men tillgång till talböcker, inlästa läromedel, tekniska hjälpmedel som datorer, läsprogram och appar, samt effektiv lästräning ger goda möjligheter för skolbarn att finna individuella vägar till det skrivna ordet, att utveckla sitt språk och stärka sitt självförtroende. Ondä cirkel kan brytas och bli goda cirkel.

Yvonne Lööw-Olebark och Maria Samuelsson har båda lång erfarenhet av talböcker i klassrummet.

”Ge eleverna de verktyg de behöver!”

Lärare kan arbeta med barn och talböcker på många olika vis. Så här berättar Yvonne Lööw-Olebark och Maria Samuelsson, som båda är lärare:

– Det gäller att möta eleven där den är, och kunna ge eleven de verktyg som behövs. Man behöver hitta en strategi som passar varje elev. Samma hjälpmedel passar inte alla, säger Yvonne Lööw-Olebark, med 30 års erfarenhet som lärare, nu senast på Eriksdals-skolan i Stockholm.

– Jag låter eleverna testa alla olika hjälpmedel vi har, däribland talböcker. Det gäller att individualisera undervisningen och anpassa den efter elevens behov, menar hon.

För Maria Samuelsson på Värgårdsskolan i Kisa är valet av talböcker för en elev med läsnedsättning en självklarhet. Maria har arbetat med talböcker ända sedan de fanns på kassett. Hennes senaste elev med dyslexi fick sin diagnos i fjärde klass och går nu i sexan.

– Min elev följer inte bara med i undervisningen nu, hon har också fått så mycket bättre självkänsla! Hon har fått ett större ordförråd, kommer ihåg vad hon läst och kan återberätta innehållet. Det viktigaste är att hon nu kan vara delaktig på samma villkor som de andra eleverna, menar Maria.

Maria vill framhålla en sak till:

– Med inlästa läromedel och talböcker ökar också elevens möjligheter att nå målen i skolan.

Hon berättar också att läraren inledningsvis måste vara beredd att ge mycket stöd när eleven ska lära sig att använda talböcker. Det kan ta tid att ladda ner böcker och använda talböcker. Det handlar också om att tillägna sig en teknik att läsa genom att lyssna.

– Nu när hon lärt sig det tar hon självmant upp sin bok och läser när hon får tid över. Detta var alltså en tjej som inte ens ville ta i vanliga böcker förut.

Maria använder talböckerna som "vanliga" böcker. När hon undervisar i svenska läser alla barnen samma bok, och eleven med dyslexi läser sin talbok. Det underlättar att det är så enkelt att få tag i talböcker. Eleven själv säger:

– Jag går till biblioteket, laddar och lyssnar. Det är lätt. Jag kan välja vad jag vill.

Ingen i klassrummet reagerar på att hon läser talböcker.

– När hon fick sin diagnos visade jag en film om dyslexi. Vi pratar helt öppet om det. På det viset blir det inget konstigt med att hon har en dator och de andra inte. Som pedagog ska du signalera att detta sätt att läsa på är lika mycket värt som något annat.

Referenser

Ingesson, SG (2007) *Growing up with dyslexia*. Lund: Institutionen för psykologi, Lunds universitet.

Kere, J och Finer, D. (2008), *Dyslexi*, Stockholm: Karolinska institutet University press.

Milani, A, Lorusso, ML och Molteni, M. (2009), *The effects of audiobooks on the psychosocial adjustment of pre-adolescents and adolescents with dyslexia*. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/dys.397/abstract>

Auxiliary aids and access to learning for children and young people with dyslexia/severe reading difficulties, (2011) Nota <http://www.nota.nu/epinion-2011>

Talande böcker och läsande barn: Barn berättar om talboksanvändning, MTMs rapporter 1 (2013). Stockholm: Myndigheten för tillgängliga medier

Vad säger forskningen om dyslexi? (2008) Vetenskapsrådet

Talböcker i skolan

En läsnedsättning kan ha olika orsaker, men mycket vanligt är dyslexi/läs- och skrivsvårigheter. Talböcker gör det möjligt för elever med läsnedsättning att läsa på samma villkor som sina skolkamrater. Den här broschyren beskriver vad ett urval forskare och pedagoger skriver om dyslexi/läs- och skrivsvårigheter hos barn och ungdomar.

Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, är ett nationellt kunskapscentrum för tillgängliga medier. Vi arbetar för att alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation utifrån vars och ens förutsättningar, oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning.

